

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-88>

УДК 330.34:338.482.224

ПІСЛЯВОЄННЕ ВІДНОВЛЕННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

POST-WAR RESTORATION OF THE TOURISM INDUSTRY OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Краснокутська Юлія Вадимівна

кандидат економічних наук, доцент,
Харківський національний університет
міського господарства імені О.М. Бекетова
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7241-1237>

Сегеда Ірина Василівна

кандидат економічних наук, доцент,
Харківський національний університет
міського господарства імені О.М. Бекетова
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2364-4410>

Безпалова Анна Сергіївна

здобувач другого (магістерського) рівня,
Харківський національний університет
міського господарства імені О.М. Бекетова
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-4955-5482>

Krasnokutska Iuliia, Segeda Iryna, Bezpalova Anna
O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

Стаття присвячена аналізу стану, проблем та перспектив післявоєнного відновлення туристичної індустрії України з урахуванням принципів концепції сталого розвитку туризму. Зазначено значення туризму для суспільства, зокрема в період війни. Наведено основні напрямки сталого розвитку туризму, а також приклади впровадження концепції сталого розвитку в діяльність закладів розміщення. Сучасний стан туризму в Україні через військовий стан має ряд особливостей та першочергово вимагає дотримання вимог до забезпечення безпеки подорожуючих. Досліджено закордонний досвід відновлення туризму після військових конфліктів та виявлено можливі варіанти застосування закордонного досвіду відновлення туристичної індустрії після військових дій. Запропоновано напрямки сталого розвитку сфери туризму та гостинності України в перспективі.

Ключові слова: туристична індустрія, заклади розміщення, післявоєнна відбудова, стійкий розвиток

The article is devoted to the analysis of the state, problems and prospects of the post-war recovery of the tourism industry of Ukraine, taking into account the principles of the concept of sustainable development of tourism. The vulnerability of the tourism sector to crises and disasters is emphasized, the consequences of military actions for the tourism industry in general and for hotels in particular are given. The significance of tourism for society, in particular during the war, is indicated. Since the beginning of hostilities, the accommodation facilities of Western Ukraine performed a social function, providing shelter to displaced persons. Prospective directions of sustainable tourism are revealed and examples of the implementation of the main principles of the concept of sustainable development for tourism and accommodation facilities are given. The concept of sustainable tourism development covers opportunities for the development of ecological tourism, all types of activities that contribute to the development of the local economy and culture, the promotion of respect for nature, the implementation of local environmental projects and sustainable accommodation. The current state of tourism in Ukraine due to the state of war has a number of peculiarities and primarily requires compliance with the requirements of safety of travelers. The article examined the foreign experience of restoring tourism after military conflicts. The most relevant for Ukraine is the experience of Israel, Croatia, and Georgia. Possible options for the application of foreign experience in the

restoration of the tourism industry after the war have been identified. Directions for the sustainable development of tourism in Ukraine are proposed. They include the development of new types of tourism, the development and implementation of programs to support entrepreneurship in tourism and hospitality, the implementation of measures to increase the interest of foreign tourists in memorable routes and symbolic objects, the search for new methods of promoting tourist services, reviewing and improving tourist and hospitality services taking into account modern principles of sustainable development.

Keywords: tourism industry, accommodation facilities, post-war reconstruction, sustainable development.

Постановка проблеми. Туризм, будучи однією з основних галузей економіки для багатьох країн, сприяє досягненню цілей сталого розвитку завдяки своїй економічній, соціально-культурній та екологічній ролі, а також він є одним з факторів проактивних контрольованих змін в суспільстві. Однак туристична індустрія залишається дуже вразливою до криз і катастроф (наприклад, терористичні атаки 11 вересня 2001 року, цунамі в Азії 2004 року, ядерна катастрофа на Фукусімі та пандемія коронавірусу), тому функціонування туристичного сектору під час та після війни, а також напрямки відбудови туристичної індустрії потребують наукових досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі аспекти сталого розвитку туризму відображено в працях Бабова К., Безверхнюк Т. [1], Білецької І. [2], Соловій І., Адамовського О., Дудобовіч І. [3], Ткаченко Т. [4] Особливості туризму в умовах воєнного стану вивчали Зарубіна А., Сіра Е., Демчук Л. [5], Моца А., Шевчук С., Серєда Н. [6], Омельчак Г. [7]. Однак питання туристичної діяльності під час війни та післявоєнного відновлення туризму з урахуванням принципів сталого розвитку потребують подальших досліджень.

Метою статті є розробка напрямків та стратегій післявоєнної відбудови туристичної індустрії України з урахування принципів сталого розвитку

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливість сфери туризму для економіки країни, враховуючи його мультиплікативний ефект на суміжні галузі виробництва (завантаженість засобів розміщення та засобів громадського харчування, збільшення товарообігу роздрібною торгівлі й обсягів реалізації сфери послуг, розвиток будівництва і транспортного сполучення та логістики, зростання робочих місць та доходів місцевого населення, вторинний попит на товари і послуги, надходження податків в бюджети всіх рівнів тощо), та стан, в якому знаходиться туристичний сектор під час війни, вимушує суб'єкти господарювання переглянути існуючі практики та удосконалити наявні бізнес-процеси виходячи з сучасних підхо-

дів та принципів, зокрема принципів концепції стійкого розвитку.

В нових туристичних дестинаціях зазвичай впроваджуються проекти будівництва великих готелів, які створюють більше відходів та забруднення ніж місцеві громади. Надмірне споживання туристами таких ресурсів як вода, енергія, паливо, відбувається за рахунок місцевого населення. У зв'язку з вичерпанням можливостей саморегуляції туристичної індустрії та, зважаючи на те, що екологічний чинник практично стає вже економічною категорією, дуже важко забезпечити його розвиток без державної підтримки та заходів, спрямованих на стримання стихійного розвитку туризму. Рішення існуючих негативних проблем, створення всеохоплюючих передумов для сталого розвитку туризму є одним з пріоритетів забезпечення сталого розвитку суспільства. Останніми роками у світі поширився тренд стійкого туризму, який передбачає не тільки мінімальний вплив на навколишнє середовище, а й ще й турботу про нього.

Сталий розвиток туризму базується на концепції сталого розвитку, яка являє собою сукупність ідей, положень та постулатів різних наук, і спрямована на зміну взаємовідносин людини і природи для розширення можливостей економічного росту та розробки глобальної стратегії розвитку, орієнтованої на максимальне збереження і відновлення біосфери [8].

Концепція стійкого туризму охоплює наступні напрямки:

а) екотуризм (велосипедні, пішохідні маршрути, спостереження за флорой та фауной, екскурсії на відкритому повітрі, які не спричиняють вплив на природну середу; відповідальний винний та гастрономічний туризм з використанням місцевих та сезонних продуктів);

б) заходи, що сприяють розвитку місцевої економіки та культури (споживання місцевих продуктів та послуг з метою допомоги виробникам обраної місцевості, інтерес до культурної спадщини через навчання та повагу з розумінням того, яке значення мають місцева природа та люди);

в) поважливе ставлення до природи (проявлення поваги до природи та мінімально можливий вплив на екосистему, за можливості сприяння її збереження: вибір громадського транспорту замість автомобіля, уникнення непотрібних подорожей, скорочення використання одноразового пластику тощо);

г) участь у місцевих екологічних проєктах (співробітництво з асоціаціями та групами, які турбуються про навколишнє середовище: участь у зборі пластику та мусору на пляжах та в лісі, волонтерство, пов'язане зі збереженням видів тварин, що зникають);

д) стійке розміщення (екологічні готелі, ремесленні еко-готелі, а також аналогічні заклади розміщення, так як фермерські дома, філософія яких пов'язана на глибокому зв'язку з природою та турботою про навколишнє середовище).

В Україні вже накопичено досвід впровадження принципів сталого розвитку в діяльність засобів розміщення. Так, мережевий готель "City Park Hotel" в м. Київ з номерним фондом 23 номери було спроєктовано зі застосування виключно натуральних та вторинно перероблених матеріалів. Готель став піонером серед «зелених» засобів розміщення України завдяки наступним реалізованим рішенням:

1. Використання змішувачів з низькорівневим, рівномірним тиском води і сантехніки з подвійним режимом зливу та ізоляцією від шуму.

2. Світлодіодне освітлення в усіх приміщеннях готелю і встановлення регуляторів ступеня освітлення.

3. Установка автоматичних систем відключення світла і кондиціонування в порожніх номерах.

4. Використання спеціальних сміттєвих кошиків для сортування відходів: паперу, скла, алюмінію і пластику.

5. Використання та зберігання не токсичних засобів для чищення.

6. Надання гостям інформації про громадський транспорт і карт пішохідних маршрутів.

7. Використання в готелі тільки скляного і керамічного посуду для всіх видів їжі та напоїв.

8. Максимальне використання денного освітлення в лобі, кафе та інших громадських зонах.

9. Модернізована система кондиціонування з контуром регулювання потужності та зниженим енергоспоживанням.

10. Заборона куріння в усіх приміщеннях готелю [9].

З початку масштабного військового вторгнення туристична галузь України майже повністю скоротилася. З 24 лютого 2022 року все авіасполучення, яке є ключовим компонентом у перевезенні іноземних туристів припинилося. Переміщення українців як у межах країни, так і за кордон відбулося лише залізничним та автомобільним транспортом. Після оголошення загальної мобілізації виїзд українців за кордон став можливим лише для обмеженої кількості осіб. Як наслідок, більшість раніше запланованих турів, як у внутрішньому, так і міжнародному туризмі, було скасовано. Можна припустити, що відновлення повітряного сполучення та розширення категорій туристів, які можуть подорожувати для відпочинку чи у справах за кордон, не відбудеться до повного припинення військових дій.

В умовах майже замороженого українського туризму багато туристичних підприємств були змушені закритися, що суттєво вплинуло на економічні показники галузі. З часів завершення Другої світової війни, 2022 рік став першим, коли в Україні не відбувся літній курортний сезон. Під ризиком обстрілів опинилося все доступне узбережжя Чорного моря, узбережжя Азовського моря було повністю окуповане. У результаті сотні готелів, потенційно готових приймати гостей, не працювали через побоювання за безпеку туристів. Чимало готелів опинилось в окупації, особливо велика кількість – на узбережжі Азовського моря та Арабатській стрілці. Їх стан і цілісність досить невідомі. Є заклади гостинності, які повністю або частково зруйновано внаслідок ракетних обстрілів.

Жорстка криза торкнулася не всіх готельних закладів. Найбільше постраждали готелі, розташовані у східній, північній, південній та частково центральних регіонах країни. Постала проблема економічного виживання готелів. Для кожного готелю, як і для будь-якого бізнесу, існує точка беззбитковості, тобто дохід, який дозволяє сплачувати основні податки, соціальні зобов'язання та обов'язкові платежі. Залежно від кількості номерів, типу готелю, його розташування цей показник може бути виражений у показнику коефіцієнта завантаження – від 15 до 32–34% [10]. Проблема полягає в тому, що не всі готельні заклади на вищевказаних територіях можуть отримувати мінімально необхідну кількість проданих ліжко-місць. Особливо важко функціонувати

готелям з відносно великим номерним фондом (від 70 номерів) і закладам розміщення ділового призначення. У 2022 року середній рівень завантаження бізнес-готелів Києва становила 10–20% [10]. Значно краща ситуація із завантаженням у готелях Західної України. Але основний гостьовий потік формують не класичні туристи. До першої категорії таких гостей можна віднести внутрішньо переміщених осіб. З початком війни сотні тисяч жителів зон триваючого конфлікту та окупованих населених пунктів були евакуйовані до Львова, Ужгорода, Івано-Франківська, Трускавця, готелів Прикарпаття та Закарпаття. З одного боку, заклади готельного господарства отримали стале завантаження, а отже, й прогнозований дохід. З іншого боку, певною мірою помилково рахувати внутрішньо переміщених осіб у туристичній статистиці.

До другої категорії можна віднести релоковані підприємства та підприємці, які також потребують розміщення на тривалий період. Тобто, оцінювати успішність функціонування готелів винятково завантаженістю в розрізі туристичної діяльності не зовсім раціонально.

Суб'єкти господарювання у сфері туризму вимушені переглянути власні підходи до забезпечення безпеки. Перший напрямок забезпечення безпеки передбачає оновлення стандартів безпеки всередині готелю. Надалі всі заклади розміщення мають оснащуватися сховищами, надійними джерелами аварійного живлення, запасом води та продуктів харчування на певний час. У перші роки після війни особиста безпека матиме першочергове значення при бронюванні готелів, особливо іноземцями. Крім того, наявність сховища важливе для внутрішніх туристів та відпочивальників вже зараз, коворкінг в сховищі дає можливість вже зараз проводити хоч невеликі івенти.

Другий напрямок – розробка безпечних маршрутів. Україна викличе інтерес до відвідувань місць бойових дій та меморіальних місць. Тому потрібно належним чином розробити маршрути з максимальним дотриманням правил безпеки та відповідним ліцензуванням гідів.

Для післявоєнної відбудови туристичної індустрії України необхідно враховувати досвід інших країн, що пройшли через кризові ситуації, зокрема військові дії, особливої уваги заслуговують ті країни, в яких було зруйновано туристичний сектор, але наразі вони успішно розвиваються завдяки туризму.

Найбільш наближений до українських реалій є досвід Ізраїлю. Незважаючи на постійну загрозу ескалації напружених відносин з сусідньою державою, періодичні загострення конфлікту на кордоні з Сектором Газа, а також ракетні обстріли та постійні терористичні атаки, країні вдається зберігати свій туристичний статус. Для відновлення довіри подорожуючих реалізуються антикризові заходи, серед яких посилення безпеки біля місць туристичного інтересу, взаємодія з медіа для коректного інформування населення та іноземців відносно умов перебування в країні, можливостей для відпочинку та подорожей країною, та питань безпеки зокрема. Тому Україні необхідні потужні інформаційні кампанії, які будуть чітко визначати межі конфліктних або небезпечних регіонів, підкреслювати безпеку доступних туристичних центрів.

Одним з наслідків повномасштабної війни стало визнання України у світі. У зв'язку з цим з'являються можливості для розвитку сильного туристичного бренду. Питання репутації та іміджу важливі завжди, але у кризові часи вони набувають особливої актуальності. Релевантним в цьому сенсі може бути досвід Хорватії, де потужний туристичний бренд країни як основних курортних дестинацій Адриатичного узбережжя забезпечив міцну підтримку швидкому відродженню туризму в країні після війни 90-х років. Аналогічний приклад – Туреччина, в якій час від часу загострюється турецько-курдський конфлікт. Для утримання стійкого туристичного потоку країна спрямовує значні кошти на рекламу своїх рекреаційних та туристичних центрів.

Тому для просування українського туристичного потенціалу необхідно активно приймати участь в міжнародних туристичних заходах, залучати партнерів та профільних організацій до створення та реалізації програми відродження туризму.

Корисним є також досвід Грузії, в якій військовий конфлікт 2008 року спричинив руйнівний вплив на туристичну галузь, але значно підвищив рівень впізнаваності країни у світі. Але спрощення візового режиму, покращення інвестиційного клімату завдяки сприятливій законодавчій підтримці, будівництво та відновлення музеїв дозволило залучити стабільний туристичний потік.

У військовий час готельному бізнесу дуже утримуватися на плаву, особливо страждають готелі з великим номерним фондом, оскільки поточне завантаження часто не дозволяє триматися хоча б на рівні беззбитковості. Відно-

вити функціонування без значних інвестицій або пільг (наприклад, на газове опалення) буде досить важко. В таких умовах варіантом відновлення туристичної інфраструктури може стати підтримка та розвиток на початковому етапі саме невеликих засобів розміщення. Успішний досвід розвитку маленьких готелів, віл, бунгало, дизайнерських засобів розміщення продемонстрували Іспанія та Чорногорія. Тому інвестиції в малий та середній бізнес разом зі спрощенням оподаткування будуть сприяти розвитку підприємництва у сфері туризму та гостинності та економіки країни в цілому [11].

Висновки. Протягом багатьох останніх років цілі стійкого розвитку є орієнтирами цивілізованого світу. Збереження природних ресурсів, зелених технологій, чиста альтернативна енергетика – концепції, обов'язкові для розгляду та впровадження в сучасному бізнесі. До початку повномасштабного військового вторгнення Україна рухалась в цьому напрямку, але війна змістила питання екології та соціальної відповідальності на другий план.

Після перемоги туристичну інфраструктуру України необхідно буде відбудовувати.

Орієнтуючись на цілі стійкого розвитку, можна буде створити більш екологічну, ефективну та незалежну енергетичну систему. Відновлюючи заклади гостинності, рекомендується зробити її більш комфортабельними, енергоефективними, зеленими та інклюзивними. Для цього потрібно впроваджувати механізми стимулювання раціонального використання ресурсів, відповідального споживання та виробництва.

Отже, основними напрямками післявоєнної відбудови туристичного сектору України повинні бути розвиток нових видів туризму, розробка та впровадження програм підтримки підприємництва в сфері туризму і гостинності, проведення заходів для підвищення інтересу іноземних туристів до пам'ятних маршрутів та символічних об'єктів, пошук нових шляхів і методів просування туристичних послуг, перегляд та удосконалення туристичних послуг та послуг гостинності з урахуванням сучасних принципів сталого розвитку. Стратегічними орієнтирами відродження туристичного сектору України мають стати розширення інфраструктури туристичного обслуговування та сталий розвиток туризму на всіх рівнях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бабов К., Безверхнюк Т., Бабова І. Сталий розвиток туризму: пріоритети для України. *Актуальні проблеми державного управління*. 2019. Вип. 1. С. 23–29.
2. Білецька І. Особливості регулювання туристичної індустрії у контексті концепції сталого розвитку. *Вісник львівського університету. Серія географічна*. 2013. Вип. 43. Ч. 2. С. 116–126.
3. Соловій І. П., Адамовський О. М., Дубовіч І. А. Сталий туризм: сучасний стан та перспективи розвитку в Україні. *Економіка та суспільство*. Вип. 50, 2023. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-79>
4. Ткаченко Т. І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. 2-ге видання. 463 с.
5. Зарубіна, А., Сіра, Е., Демчук, Л. Особливості туризму в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*, (41). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-14>
6. Моца А., Шевчук, С., Середа, Н. Перспективи післявоєнного відновлення сфери туризму в Україні. *Економіка та суспільство*, (41). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-31>
7. Омельчак, Г. Особливості інноваційного розвитку туризму України в умовах війни та Євроінтеграції. *Сталий розвиток економіки*. № 1(46). С. 106–109.
8. Національна доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна». URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/natsionalna-dopovid-csr-Ukrainy.pdf> (дата звернення: 26.11.2023).
9. Зелений готель. URL: <https://www.cityparkhotelkiev.com.ua/green-hotels-in-kiev> (дата звернення: 26.11.2023).
10. Сталий розвиток українського туризму: що маємо створити для майбутнього. URL: <https://ukraine-oss.com/stalyj-rozvytok-ukrayinskogo-turyzmu-shho-mayemo-stvoryty-dlya-majbutnogo/> (дата звернення: 26.11.2023).
11. Відродження туризму після війни. Чого повчитися в Ізраїлю та Хорватії. URL: <https://biz.liga.net/ua/ekonomika/all/opinion/voztrojdenie-turizma-posle-voyny-chemu-pouchitsya-u-izrailya-i-horvatii> (дата звернення: 26.11.2023).

REFERENCES:

1. Babov K., Bezverkhniuk T., Babova I. (2019) Stalyi rozvytok turizmu: priorytety dlia Ukrainy [Sustainable development of tourism: priorities for Ukraine]. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia*. Vyp. 1, pp. 23–29.

2. Biletska I. (2013) Osoblyvosti rehuliuвання turystychnoi industrii u konteksti kontseptsii staloho rozvytku [Peculiarities of regulation of the tourism industry in the context of the concept of sustainable development]. *Visnyk Iyvskoho universytetu. Seriya heohrafichna*. Vyp. 43. Ch. 2, pp. 116–126.
3. Solovii I. P., Adamovskyi O. M., Dubovich I. A. (2023) Stalyi turizm: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku v Ukraini [Sustainable tourism: current state and development prospects in Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo*. Vyp. 50. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-79>
4. Tkachenko T. I. (2009) Stalyi rozvytok turyzmu: teoriia, metodolohiia, realii biznesu [Sustainable development of tourism: theory, methodology, business realities]: monohrafiia [a monograph]. Kyiv: Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, 2009. 2-he vydannia. 463 p.
5. Zarubina, A., Sira, E., Demchuk, L. (2022). Osoblyvosti turyzmu v umovakh voiennoho stanu [Features of tourism in wartime]. *Ekonomika ta suspilstvo*, (41). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-14>
6. Motsa A., Shevchuk, S., Sereda, N. (2022). Perspektyvy pisliavoiennoho vidnovlennia sfery turyzmu v Ukraini [Prospects of the post-war restoration of tourism in Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo*, (41). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-31>
7. Omelchak, H. (2023). Osoblyvosti innovatsiinoho rozvytku turyzmu Ukrainy v umovakh viiny ta Yevrointehratsii [Peculiarities of the innovative development of tourism in Ukraine in the conditions of war and European integration]. *Stalyi rozvytok ekonomiky*, (1(46), pp. 106–109.
8. Natsionalna dopovid «Tsili staloho rozvytku: Ukraina» [National report "Sustainable Development Goals: Ukraine"] (2017). Available at: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/natsionalna-dopovid-csr-Ukrainy.pdf> (accessed November 26, 2023).
9. Zelenyi hotel [Green hotel]. Available at: <https://www.cityparkhotelkiev.com.ua/green-hotels-in-kiev> (accessed November 26, 2023).
10. Stalyi rozvytok ukrainskoho turyzmu: shcho maiemo stvoryty dlia maibutnoho [Sustainable development of Ukrainian tourism: what should we create for the future]. Available at: <https://ukraine-oss.com/stalyj-rozvytok-ukrayinskogo-turyzmu-shho-mayemo-stvoryty-dlya-majbutnogo> (accessed November 26, 2023).
11. Vidrozhennia turyzmu pislia viiny. Choho povchytysia v Izrailiu ta Khorvatii [Revival of tourism after the war. What to learn in Israel and Croatia]. Available at: <https://biz.liga.net/ua/ekonomika/all/opinion/voztrojdenie-turizma-posle-voyny-chemu-pouchytysya-u-izrailya-i-horvatii> (accessed November 26, 2023).